

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/47/65-66

Sahibə Sədnikızı
AMEA Folklor İnstitutu

ƏZİZAĞA NƏCƏFZADƏNİN “NİZAMİNİN TÜRKLÜYÜ VƏ TÜRKLÜYƏ MÜNASİBƏTİ AZƏRBAYCAN NİZAMİŞÜNASLIĞINDA” MONOQRAFİYASI HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Nizami Gəncəvi ümumbəşəri mahiyyət daşıyan, ecazkar poetik qüvvəyə malik yaradıcılığı ilə Şərq bədii təfəkkürünü elmi-fəlsəfi fikirlərlə zənginləşdirmiş və şeiriyəti görünməmiş yüksəkliklərə qaldırmışdır.

Nizami Gəncəvi, nəinki Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində, hətta bütün Şərqdə belə yeni bir ədəbi məktəbin əsasını qoymuşdur. Nizamidən sonra yaşamış görkəmli Şərq şairləri əsrlərcə böyük sənətkarın əsərlərindən ilham almış, ondan sənətkarlıq öyrənmiş, onun irəli sürdüyü mütərəqqi fikirləri tərənnüm edib, şairi böyük ustad kimi xatırlamışlar.

Nizaminin ölməz ədəbi irsi təkcə humanizm, insana məhəbbət, yüksək əxlaq, estetik zövq, tərbiyə və bilik mənbəyi, dərin fəlsəfi fikir, hikmət xəzinəsi olmaqla bərabər, həm də canlı tariximizdir. Onun yaradıcılığı Şərq ədəbiyyatına qüvvətli təsir göstərmişdir. Böyük ustada nəzirə yazanlar arasında Şərq ədəbiyyatının məşhur simalarından Əmir Xosrov Dəhləvi, Əlişir Nəvai, Əbdürrəhman Cami, Fəriəddin Əttar kimi farsca yazmış bir çox böyük şair və mistiklər də vardır.

XIII əsrin ikinci yarısında yazıb-yaratmış İzzəddin Həsənoğlu, XIII əsrin axırı, XIV əsrin əvvəllərində yaşayan Nəcməddin Əbubəkr, Zərkub Təbrizi və onun müasiri Hümam Təbrizi kimi şairlər Nizami şerinin ən yaxşı davamçılarından olmuşlar. XIV əsrdə Nizami ədəbi məktəbinin humanizm, dostluq və məhəbbət ideyalarını yeni şəkildə davam və inkişaf etdirən ən görkəmli şairlərdən biri də Şəmsəddin Məhəmməd Əssar Təbrizi (1325-1390) olmuşdur.

XVI əsr Azərbaycan şairlərinin əksəriyyətinin yaradıcılığında Nizami məktəbinin humanizm, insana məhəbbət, cəmiyyətdəki eyiblərin tənqidi kimi qiymətli ənənələri davam və inkişaf etdirilirdi.

Şairin yaradıcılığı əsasında müxtəlif dövrlərdə ətraflı təhlillər aparılmışdır. Sənətkarın yaradıcılığı daima dünyanın elmi-ədəbi fikrinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun əsərləri bu gün həm Şərqdə, həm də Qərb ölkələrində tədqiq edilməkdədir.

Azərbaycan Nizamişünaslığı XX əsrin əvvəllərindən inkişaf etməyə başlamışdır. M.M.Axundzadənin “Şeyx Nizaminin qəbri” (Gəncə, 1909), F.B.Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin materialları” (Bakı, 1925) kitablarında Nizami yaradıcılığı haqqında məlumatlar diqqəti çəkir. Nizami yaradıcılığına artan maraq Nizamiyə elmi yanaşmanın əsasını qoydu.

XX əsrin II yarısından etibarən Nizaminin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi daha geniş şəkil almağa başladı. Bu illərdə Mikayıl Rəfil, Həmid Araslı, Rüstəm Əliyev, Əkbər Ağayev, Azadə Rüstəmov, Vaqif Arzumanlı və başqaları Nizami yaradıcılığı ətrafında geniş təhlillər aparmağa başladılar.

Son illərdə Nizami ilə bağlı öz sözünü deyə bilmiş alimlərdən biri filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əzizağa Nəcəfzadədir. Onun “Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında” monoqrafiyası XIX-XX əsrlərdə yaşamış Azərbaycan tədqiqatçılarının, eləcə də müasir dövr Azərbaycan alimlərinin tədqiqatlarında dahi Nizaminin milli mənsubiyyət etibarilə türk olması, şairin öz əsərlərində türklüyə olan xüsusi rəğbəti araşdırılıb. Əzizağa Nəcəfzadə monoqrafiyada Azərbaycan nizamişünaslığını xronoloji ardıcılıqla təqdim edərək, mövcud araşdırmalar üzərində təhlillər aparıb.

Kitaba AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslı yazdığı “Ön söz”də Əzizağa Nəcəfzadənin tədqiqat işinin Azərbaycan nizamişünaslığında tutacağı yeri haqqında məlumat vermiş və müəllifin bu təşəbbüsünü faydalı saymışdır.

Alimin apardığı araşdırmalar bir daha sübut etmişdir ki, Nizami Gəncəvinin zəngin irsində Azərbaycan xalqının tarixi, adət-ənənələri, istək və arzuları, sözün əsl mənasında onun ruhu ifadə olunmuşdur.

Tədqiqatda Azərbaycan alimlərinin nizamişünaslıqla bağlı apardıqları araşdırmalar sistemli şəkildə, xronoloji ardıcılıqla təqdim edilmişdir.

Monoqrafiyada böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, maarifçisi Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Azərbaycan nizamişünaslığının əsaslarını qoyanlardan biri Mirzə Məhəmməd Axundov, istedadlı tənqidçi, pedaqoq və publisist Firudin bəy Köçərli, istedadlı şair, nasir, publisist və pedaqoq Azər Buzovnalı, böyük ictimai xadim, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Nizami Gəncəvi ilə bağlı araşdırmaları ilə yanaşı, XX əsr Azərbaycan

ədəbiyyatşünaslığının Həmid Araslı, Mikayıl Rəfil, Mübariz Əlizadə, Məmməd Ələkbərov, Sədnik Paşayev (Pirsultanlı), Pənah Xəlilov, İsa Həbibbəyli, Teymur Kərimli, Nüşabə Araslı, Azadə Rüstəмова, Rüstəm Əliyev, Seyfəddin Rzasoy kimi tanınmış tədqiqatçıların şairlə bağlı elmi fəaliyyətləri haqqında ətraflı söhbət açılmışdır.

Tədqiqat işində Doktor Cavad Heyət elmi irsində Nizami yaradıcılığına və Nizaminin türklüyə olan münasibəti də xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Müasirlərimiz olan Arif Hacıyev, Çingiz Sasanian, Tağı Xalisbəyli, Mənzərə Məmmədli, Gülçin Babayeva, Zəhra Allahverdiyevanın, Xədicə İsgəndərlinin və Siracəddin Hacınin Nizami Gəncəvinin milli kökə bağlılığı haqqında apardıqları tədqiqatları diqqətdən kənar qalmamışdır.

Monoqrafiyadan aydın olur ki, bu alimlərdən hər biri Nizami yaradıcılığına, burada türkcülük ideyasının ifadəsnə müxtəlif istqamətlərdən yanaşmışlar. A.A.Bakıxanovun Nizaminin həyatı ilə bağlı araşdırmaları, onun Gəncədə doğulub, orada da vəfat etməsi, Toğrul ibn Arslanın dövründə yazıb yaratması bu böyük şairin fars şairi, farsdilli şairlərdən biri kimi təqdim olunması faktını alt-üst etmişdir. Mirzə Məhəmməd Axundov “Xəmsə”də türk ruhunun daha qabarıq olduğunu nəzərə almaqla, şairi türk ədibləri sırasında vurğulamağı özünə borc hesab etmişdir.

Əzizağa Nəcəfzadə Firudin bəy Köçərlinin Nizami Gəncəvi haqqında apardığı araşdırmasını tədqiqata cəlb etmiş və bildirmişdir ki, Firudin bəy şairin milli mənsubiyyəti, həyat və yaradıcılığı haqqında ilkin məlumatları toplamış elm xadimlərindən biri olmuşdur.

Tədqiqatçı alim Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Nizami və onun yaradıcılığı haqqında elmi əsaslara söykənən bir sıra mülahizələr irəli sürdüyünü, şairin bütün hissiyatı ilə bir türk, bir azərbaycanlı olması haqqında fikirlərini qeyd etmişdir.

Kitabda Akademik Həmid Araslının Nizami yaradıcılığını ilkin mənbələr əsasında şairin dövrü, ədəbi mühiti və müasirləri ilə bağlı öyrənməsi və bunu klassik irsin tədrisi ilə uzlaşdırdığı açıqlanmışdır.

Monoqrafiyada klassik Azərbaycan ədəbiyyatının nadir bilicilərindən biri kimi tanınan, İranda elmi türkologiyanın əsasını qoyanlardan biri olmuş doktor Cavad Heyət yaradıcılığında Nizami irsinə dərindən bələd olduğu üzə çıxarılmışdır. Alimin Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin təsiri ilə qələmə aldığı ““Xəmsə”də türkcə sözlər” məqaləsi haqqında söz açmaqla onun ədəbiyyatşünaslıq irsində Nizami yaradıcılığının özünəməxsus şəkildə öyrənilməsi haqqında verilən məlumatlar da çox maraqlıdır.

Nizami irsində folklorə münasibət folklorşünas-alim, xalq ədəbiyyatının dərin bilicilərindən olan professor Sədnik Pirsultanlının yaradıcılığı vasitəsilə önə çıxarılmışdır. Sədnik Pirsultanlı “Nizami və folklor”, “Nizami və xalq əfsanələri” adlı tədqiqat işlərində Nizami əsərlərində xalq ədəbiyyatının qaynaqlarını üzə çıxarmışdır.

Kitabda Xəlil Yusiflinin Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti, Əli Abbasovun İsgəndərnəmənin türk mənbələri, Çingiz Sasanianın “Leyli və Məcnun” poemasının milli zəmin, Gülçin Babayevanın İran ədəbiyyatşünaslığında Nizaminin türklüyü məsələlərinə həsr olunmuş elmi araşdırmaları haqqında məlumat verilmişdir.

Nizami sənəti, Nizami humanizmi, Nizami dühası məhz türklükdən, azərbaycançılıqdan keçərək bəşəriyyə qovuşur. Elə buna görə də şairin yaradıcılığında bu problemlərin öyrənilməsi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, adları çəkilən bu tədqiqatçılar möhtəşəm əsərləri ilə insan fikir və düşüncəsini yüz illərlə qabaqlamış böyük söz ustası Nizami Gəncəvinin dünya mədəniyyəti tarixində yerini bütün zənginliyiylə duymuş, dahi söz ustasının irsinə böyük qiymət vermişlər.

Əzizağa Nəcəfzadə “Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında” adlı monoqrafiyası ilə şairin əsərlərinin öyrənilməsi və tədbiqi sahəsində mühüm addım atmışdır. Kitabda haqqında danışılan müəlliflərin-Azərbaycan alimlərinin Nizami yaradıcılığında aydın əksini tapan türklüyə rəğbət mövzusunun ətraflı tədqiqi təhlilə cəlb olunmuşdur. Əzizağa Nəcəfzadənin “Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında” adlı monoqrafiyası son dövrlərdə rastlaşdığımız bəzi Avropa və Amerika alimlərinin heç bir mötəbər və elmi mənbəyə əsaslanmadan Nizami Gəncəvinin fars şairi kimi təqdim etmələrinə qarşı tutarlı bir fakt, Azərbaycan mənbəşünaslığına qiymətli töhfədir. Şübhəsiz ki, bu monoqrafiya farsdilli Azərbaycan poeziyasının araşdırılmasında, klassik ədəbiyyatımızda Nizami Gəncəvi ilə bir sırada addımlayan bütün poeziya ustalarının yaradıcılığına daha dərindən və yeni mövqedən yanaşılmasında mühüm rol oynayan addımdır.

Elmi araşdırmalarında, Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsi ilə bağlı tədqiqatlarında gənc alim filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əzizağa Nəcəfzadəyə yaradıcılıq uğurları arzulayıram.